

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
NAGROBKA WANDY I KONSTANTEGO CZERWIŃSKICH
Z CMENTARZA ŚWIĘTEGO MICHAŁA W RYDZE, ŁOTWA

Autor opracowania: mgr Witold Butkiewicz,

listopad - grudzień 2020

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	s. 2
2. OPIS INWENTARYZACYJNY	s. 3
3. KRÓTKA HISTORIA OBIEKTU	s. 5
4. BUDOWA TECHNOLOGICZNA	s. 6
5. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ	s. 7
6. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE	s. 8
7. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH	s. 9
8. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA	s. 11
9. WYCENA PRAC KONSERWATORSKICH	s. 21

WSTĘP

Niniejsze opracowanie wykonano na zlecenie Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”, z siedzibą w Warszawie przy ul. Antoniego Józefa Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa.

Praca dotyczy zabytkowego nagrobka z cmentarza św. Michała w Rydze na Łotwie, upamiętniającego pochówek inżyniera generała majora Konstantego Czerwińskiego oraz jego syna Stefana. W tej samej mogile pochowana została ich krewna Wanda Czerwińska. Na temat pochowanych niewiele wiadomo¹. Pomnik jest wynikiem prac warszawskiego rzeźbiarza Antoniego Olesińskiego i stanowi niedocenione w literaturze przedmiotu dzieło tego artysty². Obiekt ten wyróżnia się wysokim kunsztem wykonania na tle nagrobków znajdujących się na ryskim cmentarzu.

„Program oraz wycenę prac konserwatorskich nagrobka Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa” wykonano w oparciu o wizję lokalną, literaturę przedmiotu oraz o cennik „Zasady wynagradzania artystów plastyków konserwatorów-restauratorów dóbr kultury” zamieszczony przez Ogólnopolską Radę Konserwatorów Dzieł Sztuki w Biuletynie Informacyjnym Konserwatorów Dzieł Sztuki vol. 12 nr 1, 2001 r.

¹ Brak informacji w materiałach inwentaryzacyjnych takich jak: *Nekropolie polskie na Łotwie (część pierwsza)*, Ryga 1996, wyd. przez Ambasadę Rzeczypospolitej Polskiej w Rydze

² Kwiatkowska M. I., *Rzeźbiarze warszawscy XIX wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995

OPIS INWENTARYZACYJNY

Obiekt znajduje się w 29³ kwaterze rzymskokatolickiego cmentarza św. Michała (tot. Miķeļa kapsēta) położonego przy ulicy Gaujas w Rydze na Łotwie. Monument umieszczono w centralnej części nekropolii w bliskim sąsiedztwie kaplicy cmentarnej p.w. św. Michała.

Pole grobowe upamiętnienia ma kształt szerokiego prostokąta i zostało ujęte metalowym ogrodzeniem z powtarzającym się motywem lilijki na każdym słupku oraz bramką na osi.

Pomnik nagrobny typu architektoniczno-rzeźbiarskiego składa się z otwartej kompozycji rzeźbiarskiej ustawionej na wysokim postumencie.

Wymiary ogólne obiektu: wys.: 410 cm x szer.: 80 cm x gł.: 80 cm

Wapienna pełnfigurowa rzeźba przedstawia naturalnej wysokości kobietę opartą plecami o dwuipółmetrowy krzyż łaciński stylizowany na pień drzewa. Postać ustawiona frontalnie z nieznacznie uniesionymi rękoma z dłońmi skierowanymi ku mogile, ubrana jest w suknię przewiązaną w pasie oraz zdobnie wykończoną szatę przerzuconą przez prawe przedramię i upiętą pod szyją. Głowa figury przykryta chustą o stylizowanym koronkowym lamowaniu pochyla się lekko zwracając twarz ku ziemi. Kompozycja posiada własną podstawę, na której od wschodniej strony znajduje się ryta sygnatura zakładu kamieniarskiego:

A. OLESIŃSKI/

[DZIK]A 67 W WARSZAWIE//.

Całość kompozycji rzeźbiarskiej spoczywa na czworobocznym symetrycznym postumencie ustawionym na dwóch stopniach, z których pierwszy stanowi prosta niska płyta o kwadratowym przekroju, drugi blok o ściętych górnych krawędziach. Podstawa cokołu zakończona wklęsłą i listwą przechodzi w trzon o czterech jednakowych płycinach. Każda z nich, zakończona profilowanym łukiem pełnym nadwieszonym, posiada centralnie umieszczoną tablicę uszakową. Od frontu, w zaokrąglonym wypiętrzeniu znajduje się owalna fotografia na porcelanie przedstawiająca popiersie mężczyzny w mundurze wojskowym. Tablica zawiera rytą inskrypcję:

³ Wg strony internetowej urzędu miasta Rygi: <https://www.riga.lv/lv/strukturvieniba/raina-un-mikela-kapseta>

Ś. P./
INŻYNIER GENERAL MAJOR/
KONSTANTY/
CZERWIŃSKI/
ZMARŁY 15 LUTEGO 1900 R./
LUBIONY I CZCZONY PRZEZ LUDZI/
PRZEŻYŁ LAT 67/
I SYN JEGO/
STEFAN/
ZMARŁY 16 [MAJA] 1900 R./
W WIEKU LAT [...]2//.

Na płycinie od strony wschodniej analogicznie umieszczona owalna fotografia przedstawia popiersie dwunastoletniej dziewczyny w sukience z koronkowym kołnierzykiem, ze sznurem białych koralii na szyi i z wplecioną we włosy wstążką. Na tablicy wykuto inskrypcję rytą:

Wanda Czerwinska/
UR 1 STYCZNIA 1897 R./
UM. 25 LIPCA 1909 R./
CÓRKA/
MIECZYSŁAWA I FRANCISZKI//.

Bezpośrednio przed pomnikiem znajduje się niewielka blaszana tabliczka z odręcznym napisem wykonanym farbą:

ŠĪ KAPA VIETA IR VĒSTURES/
PIEMINEKLIS UN TO SARGĀ/
LIKUMS//.⁴

⁴ Napis informuje, że jest to obiekt zabytkowy chroniony prawem- za: *Nekropolie polskie...*

KRÓTKA HISTORIA OBIEKTU

Teren pod utworzenie cmentarza został przydzielony 21 grudnia 1879 roku w lesie Schreienbush. Trzy lata później 26 sierpnia 1882 roku proboszcz parafii Matki Bożej Bolesnej w Rydze ks. Karol Marcinkiewicz dokonał uroczystego poświęcenia nekropolii.

Pomnik nagrobny Konstantego Czerwińskiego powstał po roku 1900 i wykonany został w zakładzie kamieniarskim rzeźbiarza Antoniego Olesińskiego w Warszawie przy ulicy Dzikiej 67.

Il. 1. Reklama zakładu kamieniarskiego Antoniego Olesińskiego i Konstantego Kozińskiego z Kalendarza Ilustrowanego "Kurjera Litewskiego" 1909 r.

W 1909 roku dokonano pochówku Wandy Czerwińskiej. Wówczas na wschodniej płycinie cokołu umieszczono porcelankę z wizerunkiem zmarłej a na tablicy poniżej wyryto inskrypcję.

BUDOWA TECHNOLOGICZNA

Omawiany obiekt reprezentuje typ architektoniczno-rzeźbiarski grobowca ziemnego i składa się z otwartej kompozycji figuralnej ustawionej na wysokim cokole.

Figura z krzyżem wykuta została z dwóch bloków wapiennych. Z jednego wyrzeźbiono całą postać z częścią belki pionowej krzyża, z drugiego górną część krzyża z belką poprzeczną powyżej głowy postaci. Statua wyrzeźbiona została realistycznie z mocno drapowaną szatą. Lamowanie szaty i chusty wykonano w głębokim reliefie. Powierzchnię krzyża opracowano stylizując ją na korę drzewa wykuwając liczne pionowe bruzdy o zróżnicowanej głębokości.

Postument pomnika zbudowany jest z czterech bloków piaskowcowych. Elementy architektoniczne pomnika opracowano poprzez uzyskanie prostopadłościennych brył, w których, przy pomocy narzędzi powszechnie stosowanych w kamieniarstwie, wykuwano ornamentykę. W płycinach trzonu cokołu wyrzeźbiono wypukłe, uszakowe tablice. Ponad dwiema, zawierającymi ryte za pomocą dłut pismem blokowym inskrypcje, umieszczono w specjalnie wykutych niszach po jednej fotografii owalnej na porcelanie za pomocą zaprawy wapienno-cementowej. Następnie lico kamienia szlifowano przy pomocy piasku i kawałków piaskowca w celu usunięcia śladów narzędzi i ujednoczenia powierzchni.

Podczas montażu nagrobka na kamiennej lub ceglanej podmurówce ustawiono kolejno bloki kamienne oraz kompozycję rzeźbiarską łącząc poszczególne elementy za pomocą zaprawy wapienno piaskowej.

Poszczególne elementy ogrodzenia żeliwnego zostały odlane i połączone ze sobą za pomocą nitów kutych.

STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Nagrobek nie utrzymuje pierwotnej osi pionowej. Pomimo około 10° przechylenia w stronę mogiły oraz zbliżonego w stronę zachodnią, poszczególne elementy pomnika zachowują statykę.

Większość zniszczeń powstała na skutek bezpośredniego działania czynników zewnętrznych w tym zarówno zjawisk pogodowych jak i zanieczyszczeń atmosferycznych typowych dla aglomeracji miejskiej. Niszczący wpływ na obiekt miało również bliskie sąsiedztwo drzewa, które zacieniając pomnik utrzymywało jego zawilgocenie. W wyniku rozrostu systemu korzennego częściowej destrukcji uległo posadowienie postumentu, co spowodowało jego odchylenie. W wyniku wyżej wymienionych czynników, a także naturalnych procesów starzenia się kamienia obiekt posiada niewielkie ubytki formy, wykruszenia, złuszczenia oraz porażenia mikrobiologiczne i biologiczne. Szare oraz czarne nawarstwienia chemiczne są wynikiem dużego stężenia tlenku węgla oraz tlenków azotu w miejskim powietrzu.

Porcelanowe fotografie zachowały się w dobrym stanie i nie wymagają zabiegów konserwatorskich.

Kompozycja rzeźbiarska została pokryta białą warstwą malarską na całej powierzchni. Ma to negatywny wpływ na zachowanie obiektu poprzez zatrzymywanie wilgoci w strukturze kamienia.

Powierzchnię całego pomnika pokrywają luźne nawarstwienia typowe dla zewnętrznej ekspozycji obiektu.

Destrukcyjny wpływ na zachowanie nagrobka miał system montażu tylnych pręseł ogrodzenia polegający na bezpośrednim mocowaniu z cokołem. W wyniku korozji metalowych prętów kamień uległ wykruszeniu. Bezpośredni wpływ na zachowanie żeliwnych elementów ogrodzenia miała jego ekspozycja zewnętrzna. W wyniku działań mechanicznych takich jak spadające gałęzie lub ewentualne akty wandalizmu występują nieznaczne odkształcenia pierwotnej formy lub defragmentacje. Znaczące zniszczenia powierzchniowe i strukturalne wynikają z oddziaływania czynników pogodowych w tym także tzw. „kwaśnych deszczy” powodujących destrukcyjne reakcje chemiczne i elektrochemiczne.

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Prowadzone działania powinny mieć na celu przywrócenie pierwotnego wyglądu pomnika nagrobnego przy zachowaniu oryginalnej substancji zabytkowej tak by nie naruszać autentyczności obiektu.

Podstawowym założeniem prac jest wyeliminowanie czynników wpływających na destabilizację konstrukcyjną obiektu oraz przywrócenie jego osi pionowej. W tym celu należy wykonać całkowity demontaż nagrobka w celu wzmocnienia posadowienia poprzez usunięcie korzeni drzewa bezpośrednio oddziałujących na podstawę pomnika, w razie konieczności przemurowanie fundamentu i komory grobowej.

W ramach prac konserwatorskich należy wyeliminować również czynniki wpływające destrukcyjnie na powierzchnię obiektu takie jak nawarstwienia chemiczne i biologiczne, a także zabezpieczyć materiał skalny przed dalszą ekspozycją w warunkach zewnętrznych poprzez hydrofobizację.

Zaleca się również usunięcie systemu mocowania pręseł ogrodzenia bezpośrednio w kamieniu i zastosowanie kotwienia do gruntu.

Po usunięciu nawarstwień chemicznych oraz biologicznych należy ocenić stan napisów, w razie możliwości uzupełnić, a w razie konieczności uczytelnić litery poprzez pogłębienie.

Drobne ubytki formy wykonać w masie mineralnej imitującej kamień, kolorystyką i gradacją zbliżoną do materiału skalnego. Zaleca się wykonanie kitów mających charakter zabezpieczający.

Większe ubytki formy należy uzupełnić w odpowiednio dobranym materiale skalnym zbliżonym do oryginału.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Przed przystąpieniem do prac należy wykonać dokumentację fotograficzną i opisową stanu zachowania obiektu przed konserwacją.
2. Oczyszczenie powierzchni obiektu z luźno zalegających nawarstwień w postaci kurzu, pajęczyn, humusu, suchej roślinności, itp. za pomocą szczotek, pędzli, sprężonego powietrza.
3. Usunięcie nadmiaru gruntu z bezpośredniego otoczenia nagrobka w celu odsłonięcia posadowienia.
4. Demontaż nagrobka.
5. Dezynfekcja materiału skalnego przy użyciu preparatu biobójczego. Proces należy powtórzyć kilkakrotnie.
6. W razie potrzeby wykonać miejscowe wzmacnianie kamienia preparatami krzemooorganicznymi.
7. Usunięcie z powierzchni obiektu silnie scalonych z podłożem nawarstwień oraz warstw malarskich, poprzez zastosowanie strumienia gorącej wody pod ciśnieniem (w razie konieczności z użyciem środków chemicznych), lub piaskowanie przy odpowiednio dobranym ciśnieniu i ścierniwie. Wybrana metoda, poprzedzona wykonanymi próbami, nie może naruszać powierzchni pierwotnej kamienia ani mieć wpływu na jego właściwości.
8. Usunięcie zaplamień po mikroorganizmach i porostach. Proponuje się użycie np. roztworu podchlorynu wapnia.
9. W razie konieczności pogłębienie rytu liter z tablic inskrypcyjnych oraz, o ile to możliwe, odtworzenie brakujących części.
10. Usunięcie czynników bezpośrednio oddziałujących na podstawę pomnika, wykonanie niezbędnych uzupełnień w podmurówce przy użyciu zaprawy wapienno- cementowej zbliżonej wyglądem do oryginału
11. Montaż pomnika. Do łączenia poszczególnych elementów zaleca się użyć zaprawy wapienno cementowej (przy użyciu białego cementu).
12. Uzupełnienie spoin w kamieniu zaprawą wapienno- cementową, przy użyciu białego cementu.
13. Wykonanie drobnych uzupełnień w kamieniu masami mineralnymi imitującymi kamień. Proponuje się wykonanie własnej (na bazie wapna dołowanego, białego cementu oraz odpowiednio dobranego wypełniacza). Użyty materiał powinien kolorystyką, frakcją przypominać oryginalny materiał skalny.

14. Ewentualne, miejscowe scalenie kolorystyczne farbami żolowo-krzemianowymi Restaurolasur firmy Keim.
15. Hydrofobizacja obiektu np. preparatem Funcosil FC /Funcosil SL, firmy Remmers.
16. Wstępne oczyszczenie powierzchni elementów ogrodzenia z nawarstwień korozyjnych metodami mechanicznymi.
17. Wykonanie rekonstrukcji w pierwotnej technologii.
18. Oczyszczenie powierzchni metalu poprzez piaskowanie ścierniwem o odpowiednio dobranej gradacji.
19. Naniesienie warstwy antykorozyjnej cynku oraz warstw malarskich: uszczelniająco-podkładowej i nawierzchniowej.
20. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Fot nr 1. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny od frontu. Listopad 2020 r.

Fot nr 2. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny od wschodniej strony. Listopad 2020 r.

Fot nr 3. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok ogólny od zachodu. Listopad 2020 r.

Fot nr 4. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widok od południowej strony. Listopad 2020 r.

Fot nr 5. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Fragment płyciny z widocznymi nawarstwieniami chemicznymi oraz biologicznymi (mchy). Listopad 2020 r.

Fot nr 6. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Fragment cokołu z widocznymi nawarstwieniami organiczne, biologiczne i mikrobiologiczne. Listopad 2020 r.

Fot nr 7. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Fotografia na porcelanie Wandy Czerwińskiej. Listopad 2020 r.

Fot nr 8. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Stan zachowania sygnatury kompozycji rzeźbiarskiej. Listopad 2020 r.

Fot nr 9. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Fragment cokołu z widocznymi złuszczeniami i dezintegracją granularną. Listopad 2020 r.

Fot nr 10. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Fragment wapiennej rzeźby z widoczną warstwą barwną i nawarstwieniami biologicznymi. Listopad 2020 r.

Fot nr 11. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczny ubytek formy prawej dłoni figury, wtórna warstwa barwna i nawarstwienia biologiczne. Listopad 2020 r.

Fot nr 12. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczne wykruszenia spowodowane mocowaniem ogrodzenia. Listopad 2020 r.

Fot nr 13. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczne wykruszenia spowodowane mocowaniem ogrodzenia. Listopad 2020 r.

Fot nr 13. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczny stan zachowania ogrodzenia. Listopad 2020 r.

Fot nr 14. Nagrobek Wandy i Konstantego Czerwińskich z cmentarza św. Michała w Rydze, Łotwa. Widoczny stan zachowania ogrodzenia. Listopad 2020 r.